

Kara Vebadan Koronavirüse Küreselleşme - Evren Balta

Son yıllarda artan korumacılık ve milliyetçilik eğilimleri dünyanın her köşesinin çeşitli bağlarla birbirine kopmaz biçimde bağlı olduğu ve malların, insanların, sermayenin ve fikirlerin daha fazla seçenek ve fırsat için sürekli etkileşim halinde dolaştığı dünya fikrini sorgulamamıza neden oldu. [Küresel Bağlantılılık Endeksine](#) göre günümüz dünyası birçok kişinin iddia ettiğinden daha az küresel.

Nitekim küresel ekonomik üretimin çok ufak bir bölümü ülke sınırları dışında gerçekleşiyor. Yabancı doğrudan yatırımların sermaye hareketleri içindeki payı %7'yi geçmiyor. Telefon ve internet görüşmelerinin %7'si uluslararası görüşmelerden oluşuyor ve insanların sadece %3'ü doğdukları ülkelerin dışında yaşıyorlar. Yani hangi göstergeye bakarsak bakalım malların, insanların ve sermayenin etkileşiminin büyük bir bölümü hala yerel ve coğrafi mesafe ile

doğrudan bağlantılı. Kısaca, dünya nüfusunun büyük bir bölümü, küresel olduğu iddia edilen bu dünyada yerel hayatlar yaşıyor.

Diğer yandan son günlerde gündemi hayli meşgul eden KoronaVirüs, dünyanın bu rakamları aşan biçimde küreselleştiğini gösterdi ve kaderimizin birbirine her zamankinden daha fazla bağlı olduğuna dair hissimizi canlandırdı. Chicago'dan Singapur'a kadar dünyanın pek çok yerinde korku üzerinden bir küresel duygudaşlık oluştu. Dünya Sağlık Örgütü'nün KoronaVirüsü 'acil önlem gerektiren küresel sağlık tehdidi' [ilan etmesi](#) de bu küresel duygudaşlığı pekiştirdi. Ama bir diğer yandan da aynı virüs sadece küresel ekonomideki payı %20 civarında olan Çin ekonomisine değil bu büyük pay nedeniyle küresel ekonomiye de büyük bir darbe vurdu. Virüs haberleri ile birlikte otomobil parçalarından akıllı telefon malzemelerine kadar pek çok alanda küresel tedarik zincirleri ya yavaşladı ya da tamamen durdu. Pek çok [yorumcuya göre](#) salgının devam etmesi küresel ekonomiyi alt üst edebilir.

Avrupa'da Kara Veba

Bir salgın hastalığın sınırları asan biçimde dünya nüfusunu tehdit etmesi yeni bir durum değil. Örneğin, bundan yüzyıllarca yıl önce Kara Veba, fetihler ve ticaret yoluyla 1348'de Avrupa'ya girmesinden sadece birkaç on yıl sonra Avrupa nüfusunun neredeyse yarısını öldürecek ve nüfusun yeniden aynı düzeyine gelmesi 200 yıl alacaktı. Dönemin tanıkları sadece o ya da bu kentin değil, sanki bütün dünyanın ıssız bir çöle dönüştüğünü, her yerde ölümler, terk edilmiş evler ve ıssız sokaklar olduğunu yazıyor.

David Levine'nin deyişiyle, 'sessizce içinden geçtiği kentleri büyük bir hoyratlıkla çöle çeviren' bu salgın Avrupa'nın sosyal, siyasal ve kültürel yapılarını yok etmekten ziyade, onları yeniden biçimlendirmekte önemli bir rol oynadı. Bu yeni ölüm rejimi karşısında ne din, ne inanç, ne de iktidar eskisi gibi kalamazdı. Örneğin İngiltere'de ölüm oranlarının yüksekliği ve çalışabilir nüfusun hızla azalması daha yüksek ücret ve sosyal hak taleplerini beraberinde getirdi. Bu taleplerin karşısında emeği disipline etmeye yönelik sert önlemler alınması ise

büyük köylü isyanlarına eden oldu.

Floransa gibi kentlerin birer Ortaçağ komününden kent devletlerine dönüşümü de Kara Vebanın toplumsal ve ekonomik yaşamdaki etkisiyle bağlantılıydı. Kara Veba, İtalyan kent devletlerinin süper zenginleri arasındaki hizip savaşlarını bitirerek, kamu hizmetini finanse eden ortaklar haline getirdi. Hastaneler ve yetimhaneler gibi kamusal olarak fonlanan kurumların (mecburen) gelişmesi ile modern anlamda kamu hizmeti de ortaya çıktı.

Kara Veba sadece Avrupa'nın sosyal, kültürel ve ekonomik iklimini kökten değiştirmedir. Dünyanın hemen her yerine bir biçimde dokundu.

Kitlesel ölümlere yol açan Kara Veba karşısında Katolik kilisesinin hissettiği büyük çaresizlik neticesinde 'günahkâr toplum' söylemine başvurması ise dine olan inancı azaltmış, Katolik kilisesinin toplumsal kontrol ve denetim gücünü zayıflatmıştı. Nitekim, Kara Veba gölgesinde yaşayanlara endişeli ve sabırsız bir maneviyat musallat olacaktı. Zaten Martin Luther gibi dört kardeşi Kara Veba salgınında hayatını kaybeden bir din adamının aracısız inanç çağrısı ancak böylesi travmatik bir dönemde yaygınlaşabilirdi. Elbette Kara Veba büyük bir toplumsal paranoya ve histeriye de yol açtı. Yahudiler, sivilce ve sedef gibi cilt hastalıklarına sahip olanlar, günah işlediği düşünülenler öldürüldü, yabancı düşmanlığı arttı, toplumsal hayat zayıfladı.

Kara Veba sadece Avrupa'nın sosyal, kültürel ve ekonomik iklimini kökten değiştirmedir. Dünyanın hemen her yerine bir biçimde dokundu. Örneğin Nükhet Varlık, Türkçe çevirisi 2017'de yayımlanan [Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, 1347-1600](#) başlıklı kitabında Osmanlı'da da devlet fikri ve kurumlarının oluşmasında vebanın çok önemli etkisi olduğunu gösterdi. Osmanlı idaresinin erken dönem modern İstanbul'unda ve diğer şehirlerde aldığı sağlık tedbirleri (ölüm kayıtlarını tutma, mezarlıkların düzenlenmesi, şehirlerin temizlenmesi ve karantina önlemleri) sadece bir kamu sağlığı sisteminin temellerinin atılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda modern devletin temellerini de atar.

Kara Veba, hiç kuşkusuz sonraki yüzyıllarda bütün bir küreyi etkileyecek toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin tamamının açıklayıcı tek nedeni değildir. Ama Kara Veba ve benzeri salgın hastalıkların yönetme ve toplumsallaşma biçimleri üzerindeki etkisi merkezileşmiş modern devletin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Salgın Hastalıklar ve Küreselleşme

Kara Vebadan sonra dünya Koleradan İspanyol Gribine kadar pek çok salgın hastalıkla karşılaştı. Küreselleşme sözcüğünün sözlüklere henüz girmediği dönemlerde de büyük oranda küresel olarak yaşanan bu salgınlar milyonlarca insanın ölümüne neden oldu ve farklı biçimlerde toplumsal hayatı dönüştürdü.

Bir diğer deyişle, salgın hastalıklar geçmişte de bugün olduğu gibi hareket ediyor ve herhangi bir sınır tanımadan bütün küreyi etkisi altına alıyordu. Bugünün salgınlarını ayırt eden kavram ise salgınların inanılmaz yayılma hızı. Artık insanlar bir zamanlar olduğundan çok daha uzağa çok daha hızlı hareket ederek virüsleri kısa sürede dünya çapına yayabiliyorlar. Örneğin 2009 Domuz Gribi salgınında virüs 6 hafta içinde 30 ülkeye ve aylar içinde de 190'dan fazla ülkeye yayılmıştı.

Fakat pek çok salgın hastalığın hızlı yayılmasının önemli bir nedeni olan küreselleşme, aynı zamanda o hastalıkların hızlı biçimde kontrol altına alınabilmesi ve salgınlarla savaşmak için güçlü yeni araçların ortaya çıkmasının da en önemli nedeni. Küresel olarak veri setlerinin paylaşılması, ülkelerin her birinin iyi olduğu farklı uzmanlık alanlarının bir araya getirilmesi ve hastalıkları önleyecek yeni teknolojiler üzerinde işbirliği yapmak ancak küreselleşmenin mümkün kıldığı fırsatlar.

Üstelik küresel salgınlar ulus devletlerin sağlık sistemlerinin küreselleşmesinde de çok önemli bir etkiye sahip.

Üstelik küresel salgınlar ulus devletlerin sağlık sistemlerinin küreselleşmesinde de çok önemli bir etkiye sahip. Örneğin 2000'li yılların başında yaşanan SARS salgınının en önemli etkilerinden biri tıbbi uygulamalar ile sağlık kurumlarının küreselleşmesi ve standartlaşması olmuştur. SARS salgını ile birlikte yerel sağlık önlemlerinin mutlaka küresel standartlara uygun olması, küresel olarak uygulanması ve devletlerin yerel çıkarlarından bağımsız olması fikri egemen hale geldi.

Küresel salgınlar, sadece küreselleşmenin yarattığı tehditleri kontrol altına almanın en etkili yolunun küresel kurumları güçlendirmek olduğu fikrini yaygınlaştırmadı, aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kurumların etkisini ve görünürlüğünü de arttırdı ve salgın hastalıklar etrafında bir küresel uzman ağı yarattı.

Endişenin Küreselleşmesi

Küreselleşme, salgınlara dair bilginin niteliği ve niceliğini doğrudan değiştirdi. Bundan yüz yıl önce kendi yerelinize gelmeden boyutları konusunda çok da bilgi sahibi olamadığınız hastalıklar, bugünün küresel dünyasında daha ilk ölümler başladığı anda küresel düzeyde ciddi endişe yaratabilme kapasitesine sahip hale geldiler. Salgın hastalıklar hemen her durumda uluslararası ve ulusal medyanın bir numaralı gündemi haline gelerek, kimi zaman yarattıkları gerçek etkiden çok büyük bir sanal etki yaratmaya başladılar.

Basın kuruluşları KoronaVirüs gibi salgınları tıpkı bir savaş alanını izler gibi izleyip, düşmanın sinsi bir virüs olduğu cephelerin an ve an görüntüsünü canlı yayında veriyorlar. Çin'de Wuhan şehrinin boş sokakları, uçaktan inen yolcuların sterilize edilme görüntüleri, karantinaya alınmış bir evin kapı numarası hep bu sinsi düşmanın ayak izleri. Bu görüntüleri izleyenler düşmanın kim olduğu, nasıl öldürdüğü, hangi araçları kullandığını birlikte düşünmeye davet edildiler.

Başına gelecek bütün riskleri önceden görmek ve bertaraf etmekle kendini

yükümlü gören risk toplumlarının bireyleri bu daveti hiç tereddüt etmeden kabul ediyorlar. Bu davet ve bu davete icabet, salgınlar etrafında belki de salgından daha önemli sonuçlara yol açan bir korku kültürünün inşa edilmesinin de sağlıyor. Hükümetlere olan güvenin azaldığı, kurumların itibarı ve uzmanlığı konusunda endişelerin arttığı günümüzde, salgın hastalıklar konusundaki bilgi, tıpkı diğer konularda olduğu gibi, sosyal medya üzerinden ve hissedilen endişeyi her daim artırmak üzerine kurgulanmış bir biçimde dolaşıma giriyor.

Örneğin ben bu yazıyı yazarken ailemin *WhatsApp* grubunda KoronaVirüs ile ilgili olarak onlarca bilgi paylaşıldı. Arkadaşlarım ve aile bireylerim beni arayıp dikkatli olmamı, çok korktuklarını söylediler. Bir akrabam kronik öksürüğe sahip olduğu için insanlarla yüz yüze gelmekten kaçındığını anlattı. Ulusal sınırlarımızdan henüz girmemiş (ama *WhatsApp* mesajlarına göre girmiş fakat bizlerden gizlenen) bu virüs gündelik hayatımızın önemli bir parçası haline geldi bile. Bir diğer deyişle, bugünün salgınlarının küresel olmasını sağlayan belki de en önemli özellikleri küresel düzeyde yarattıkları endişe dalgası.

Küresel Salgına Yerel Tepkiler

Küresel salgınlara küresel tepki hem endişenin hem de önlemlerin küreselleşmesi anlamına gelirken, aynı zamanda küreselleşme karşıtlığını da öne çıkaran bir toplumsal ruh hali yaratıyor. Nitekim küresel salgına yerel tepki, salgınları bilinmeyen diyarlardan gelen bir tür yeni 'kara ölüm' olarak nitelendiriyor. Hastalığın nedeni olarak, hastalığın kaynağı kabul edilen toplumun kültürel pratiklerini suçluyor. Bu anlatılarda bu toplumların maruz kaldığı hızlı kentleşme, yetersiz sağlık hizmetleri, tarımsal üretimin endüstriyelmesi gibi ortak sorunlar ise çoğunlukla yer bulamıyor.

Salgın hastalıkların belirli toplumların kültürel pratikleri ile doğrudan ilgili olduğunu ifade eden bu tarz anlatılar, aynı zamanda salgın hastalıkların hastalığın kaynağı olarak görülebilecek kültürü ve toplumu izole ederek durdurulabileceğini de iddia ediyorlar. Çok yaygın olan bu tepki, ilgili kültürün bütün sembollerini herhangi bir rasyonalite aramaksızın küresel olarak izole etmeye başlıyor.

Böylece, KoronaVirüs gibi bir salgında sadece Çin'e seyahat durmaz, aynı zamanda Çin lokantaları ve Çin mahalleri de terk edilir. Çin'de ailesi olan arkadaşların evleri ziyaret edilmez, etkilenen alanlarda aileleri olan öğrenciler okullara alınmaz.

Bu durum 'kalabalık yerlerde, pislik içinde, her tür hayvanı yiyerek yaşayan Çinli' stereotipinin bir kez daha hortlamasına neden olur. Danimarka'da bir gazetenin Çin bayrağının yıldızlarını virüs olarak resmetmesi belki de bu tutumun en iyi simgeleştiren örneklerden biri olarak görülebilir.

Yükselen popülizmin ve Batı işçi sınıfları arasında yaygınlaşan Çin düşmanlığı ile hızla ortaklaşan bu duygusal durum Çin'in de içinde olacağı bir küreselleşme yerine, Çin'in dışarı bırakılacağı ikili bir küreselleşmenin temel duygusal alt yapısını oluşturuyor belki de.

Tam da bu durum, yani belki de hiç kimsenin planlamadığı ama sonuçları açısından örneğin Trump yönetimi için hiç de arzu edilmez sayamayacağımız gelişmeler, küresel komplo teorilerine hayat veriyor. Bu popüler teorilere göre

Batı'nın amaçları çok net: Çin'i KoronaVirüs yoluyla dñnyadan izole edip ekonomisine ağır darbe vurmak. Dolayısıyla bu virüs insanlığın karşılaştığı gerçek bir tehdit değildir; 'pis Çin'e karşı korkunç Batı'nın kullandığı biyolojik bir silahtır'. Gazetecilerden siyasetçilere pek çok kişinin inandığı ve çokça paylaştığı bu komplo ifadesi, salgınların bñtñn toplumları etkileyecek kñresel ortak sorunlar olduğu fikrini dahi toptan reddediyor.

Buđñn salgın hastalıkları Kara Veba dñneminde olduğundan çok daha bñyñk bir hızla anlayabilecek ve onlarla mñcadele edebilecek araçlara sahibiz. Ama bu araçların kñreselleřmesi aynı zamanda bilgimizin ve endişemizin de kñreselleřmesi ile paralel ilerliyor. Tıpkı Kara Vebanın toplumsal hayatı değiştirmesi örneğinde olduğu gibi, yeni tip salgın hastalıklar da, tñm lñm saçan ùrkñtñcñ etkilerine rağmen, bu dñnyayı başka bir gözle görmemize ve ona mñdahale edebilmemize olanak sağlayan araçlar aynı zamanda. Bu virñs bize tñm ulusal farklılıklara ve yerel hayatlara rağmen ekonomiden sağlığa kadar kaderimizin birbirine ne kadar bağlantılı olduğunu ve bunun geri dñndñrñlemeyecek olduğunu göstermeli her Őeyden nce...

Kaynaklar

Dols, M. W. (2019). *The black death in the Middle East*. New York: Princeton University Press.

Hung, H. F. (2004). "The politics of SARS: Containing the perils of globalization by more globalization". *Asian Perspective*, 19-44.

Levine, D. (2006). "Why and How Population Matters", *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. R. E. Goodin, Goodin R. E., ve C. Tilly. (der). Londra: Oxford University Puublications.

Schillmeier, M. (2008). "Globalizing Risks - The Cosmo-Politics of SARS and its Impact on Globalizing Sociology". *Mobilities*, 3(2), 179-199.

Varlık, N. (2008). *Disease and Empire: A history of plague epidemics in the early modern Ottoman Empire (1453-1600)*. Chicago: The University of Chicago.

Doç. Dr. Evren Balta, Özyeğin Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve İstanbul Politikalar Merkezinde kıdemli araştırmacı. ODTÜ Sosyoloji Bölümü ve Columbia Üniversitesi School of International and Public Affairs bölümünden yüksek lisans dereceleri ve CUNY-The Graduate Center'dan doktora derecesi vardır. *Türkiye'de Devlet, Ordu ve Güvenlik Siyaseti; Küresel Siyasete Giriş; Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler* adlı derlemeleri ve *Küresel Güvenlik Kompleksi, Tedirginlik Çağı ve Amerikan Pasaportu: Ulusötesi Dünyada Ulusal Vatandaşlık* isimli kitapları mevcuttur.